

СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ ТИПОВИХ АСПЕКТНИХ СМИСЛІВ УКРАЇНСЬКИХ АНТОНІМІЧНИХ ПРЕФІКСІВ В- (У-) І ВИ- В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

This paper deals with the analysis of English lexico-grammatical means conveying typical senses of the Ukrainian antonymic prefixes в- (у-) and ви-.

The study reveals that the typical senses of the above-mentioned prefixes are expressed in English mainly by various verb-based phrases (ranging from 68 % to 75 %) due to the lack of morphological means including 11 prefixes (in-, im-, en-, un-, ex-, ab-, inter-, dis-, re-, with-, sur-) and making up only 12.5 % unlike 100 % and 2 prefixes in the Ukrainian language.

Key words: *lexico-grammatical means, antonymic prefix, relations in space and time, typical sense.*

Стаття містить аналіз англійських лексико-граматичних засобів, що передають типові смисли українських антонімічних префіксів в- (у-) та ви-.

Дослідження показує, що типові смисли даних префіксів виражені в англійській мові переважно різними дієслівними словосполученнями (що становить 68–75 %) внаслідок нестачі морфологічних засобів, які включають 11 префіксів (in-, im-, en-, un-, ex-, ab-, inter-, dis-, re-, with-, sur-) і складають лише 12,5 % на відміну від 100 % і 2 префіксів в українській мові.

Ключові слова: *лексико-граматичні засоби, антонімічний префікс, відношення в просторі та часі, типовий смисл.*

В статье проанализированы английские лексико-грамматические средства, передающие типичные смыслы украинских антонимичных приставок в- (у-) и ви-.

Исследование показывает, что типичные смыслы этих приставок выражены в английском языке преимущественно различными глагольными словосочетаниями (в пределах 68–75 %) вследствие недостатка морфологических средств, включающих 11 префиксов (in-, im-, en-, un-, ex-, ab-, inter-, dis-, re-, with-, sur-) и составляющих всего 12,5 % против 100 % и 2 приставок в украинском языке.

Ключевые слова: *лексико-грамматические средства, антонимичная приставка, отношения в пространстве и времени, типичный смысл.*

Як відомо, головними категоріями семантики є значення та смисл. Поняття цих категорій лаконічно подане Гальперінім (1982): «Значення — інваріанта, тобто певна постійна категорія, а смисл — змінна, варіантна одиниця» (с. 160). Отже, за Дудком (2009), «смисл виникає у процесі індивідуальної діяльності в конкретний момент, у будь-якому висловлюванні, причому значення слова залишається незмінним» (с. 120).

У статті ми робимо спробу визначити інваріантне значення українських дієслів з антонімічними префіксами в- (у-, уві-) і ви-, їх основні типові смисли, а також намагаємося виявити лексико-граматичні засоби сучасної англійської мови, що виражають певні значення українських дієслів з даними префіксами.

У системі дієслів української та англійської мов, як відомо, існують деякі суттєві структурні відмінності. Так, у категорії українського дієслова існує протиставлення за видом (доконаний/ недоконаний), якого немає в системі англійського дієслова. Саме тому нам необхідно в першу чергу визначити, які типові аспектні смисли виражені українськими дієслівними префіксами; зокрема розглянемо префікси **в-** (**у-**) і **ви-**. При цьому під префіксом ми розуміємо морфему, яка у своєму розвитку набула абстрактного значення, що притаманне цілому класу слів, і яка шляхом приєднання до основи дієслова надає значення певного способу дії, зокрема обмеження тривалості дії у просторі та часі (Гурський 1974).

Дослідження мовного матеріалу з цих префіксів, засноване на використанні «Великого тлумачного словника сучасної української мови» В. М. Білоноженка, «Великого українсько-англійського словника» В. К. Мюллера, «Cambridge Advanced Learner's Dictionary. Fourth Edition» та «Нового англо-українського словника» М. І. Балла, показує, що таке обмеження виражене в сучасній англійській мові лексичними засобами трьох різних рівнів: морфемами, окремими словами і словосполученнями. Причому використання тих чи інших мовних засобів визначене типовими смислами українських префіксальних дієслів (у нашому випадку — дієслів із префіксами **в-**, **ви-**). Відмінність у лексичних засобах вираження цих смислів в англійській мові буде при цьому зіставлятися з виділенням і розмежуванням типових смислів цих префіксів в українській.

Перш ніж узятися до розгляду цього питання, ми маємо встановити, що власне позначають самі префікси **в-** (**у-**) і **ви-** в парадигматичному плані семантичної системи мови, а тоді вже — які типові смисли породжені похідними від них дієсловами. Задля цього префікси **в-** та **ви-** в синтагматичному плані будемо протиставляти один одному з цією ж основою дієслова і тим самим суб'єктом. Дослідження комбінаторики і функціонування даних префіксів показує, що в усіх випадках свого вживання вони зберігають свої інваріантні значення:

- префікс **в-** (**у-**) — відношення включення одного об'єкта в межах іншого,
- префікс **ви-** — відношення виключення одного об'єкта з іншого.

Оскільки дієслово як категорія позначає існування суб'єкта у часі та просторі в певному стані, розглянемо всі випадки, починаючи з найпростіших відношень між суб'єктом і фізичним об'єктом у просторі, і переходячи до тих самих відношень між суб'єктом і його станом у часі.

Візьмемо певний простір, обмежений прямокутником ABCD, і суб'єкт S, що знаходиться поза цим простором і рухається в напрямку до нього. Постає питання: у якій точці простору і часу суб'єкт S буде у відношенні **в-** щодо простору ABCD, тобто коли можна буде сказати, що суб'єкт **увійшов** (**вбіг**, **влетів**, **вскочив** тощо) у цей простір?

Як показано на рисунку 1, до точки Y(y) суб'єкт хоча і рухався, проте все ще перебував у відношенні «поза» простором ABCD, а от у точці Z(z) вже

реалізоване відношення включення. Має місце внутрішнє положення суб'єкта S у цьому просторі внаслідок руху суб'єкта, позначеного дієсловом «бігти»; результативні відношення при цьому позначені префіксом **в-**, тобто «біг, біг і нарешті **в**біг». Таким чином можна встановити перший способовий зміст префіксальних дієслів — *обмеження руху суб'єкта при вході його всередину замкнутого простору*.

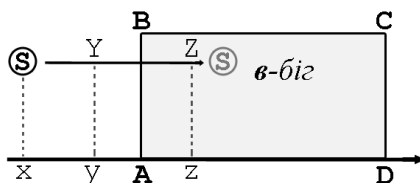

Рис. 1

Другий типовий зміст дієслів з цим префіксом породжено відношенням включення між суб'єктом і його подальшим станом діяльності в часі, а саме «початок дії», наприклад: **в**слухатися, **в**думатися, **в**дивитися тощо.

Як показано на рисунку 2, суб'єкт існував у часовому відрізку [a, b] в якому іншому стані (невдумливому) і лише у точці c реалізується відношення *включення суб'єкта в його новий стан* (вдумливості). Суб'єкт **в**думався, тобто **почав** думати.

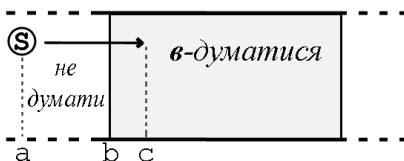

Рис. 2

Отже, визначимо лексичні засоби сучасної англійської мови, які виражають встановлені вище дві семантичні моделі українського префікса **в-** і питому вагу кожного з цих засобів.

Аналізом встановлено, що українському префіксу **в-** (**y-**) відповідають вісім англійських префіксів: **in-**, **en-**, **im-**, **un-**, **ab-**, **inter-**, **dis-**.

а) **Зміна стану I**. Першу семантичну модель даного префікса (*обмеження дії у зв'язку з реалізацією просторових відношень включення*) можна перекласти англійською мовою за допомогою таких лексичних засобів:

1. **Verb + R** (75 %), де R = **in** (**into**, **to**), **out**, **through**, **over**, **away**, **down**.
Наприклад: **в**бігти — to run **in**, **в**монтати — to trample **into**.

2. **Pr + Verb** (6 %), де Pr = **in-, ab-, inter-**. Наприклад: **установити** [програму] — to **install**, **ввібрати** — to **absorb**, **вплатити** — to **intertwine**.

3. **Verb + Adjective** (10 %). Наприклад: **гвалитися** (про очі, щокли) — to become **hollow / sunken**, **вгамовуватися** — to grow **quiet**.

4. **Verb + Noun** (9 %). Наприклад: **ввійти** — to enter **a place**, **вступити** [до організації, партії] — to become **a member**.

б) **Зміна стану II**. Смысл другої семантичної моделі (початок дії у зв'язку з реалізацією відношень включення суб'єкта в новий стан) виражається при перекладі за допомогою наступних засобів:

1. **Verb + R** (60 %), де R = **over, in (into), up, away**. Наприклад: **вдуматися** — to think **over**, **втрачати** [надію] — to give **up**, **втручатися** [з метою припинення] — to step **in**, **втягувати** [в розмову, суперечку] — to draw **into**.

2. **Verb + Phrase** (19 %). Наприклад: **вживатися** — to **accustom oneself to smth / to get used to**, **вбити** [думку в голову] — to **get into one's head**, **встромляти** [очі] — to **fix one's eyes on smth**.

3. **Pr + Verb** (10 %), де Pr = **in-, en-, ex-, inter-**. Наприклад: **вдихнути** — to **inhale**, **вручати** [долю] — **entrust**, **втручатися** — to **interfere**.

4. **Verb + Adverb** (8 %). Наприклад: **вдивлятися** — to look **intently / narrowly**, **вслухатися** — to listen **attentively**.

5. **Verb + Verb** (3 %). Наприклад: **впрягати** [у роботу] — to **get to work**, **вникати** — to **try to grasp**.

Якщо лексичні засоби, що відповідають двом семантичним моделям цього префікса, прийняти за 100 %, то питома вага лексичних засобів, які відповідають першій моделі, становить 61 %, а другій — 39 %.

Інваріантне значення префікса ви- та його типові способи смисли

Розглянемо знову ж спочатку конкретні просторові відношення між суб'єктом і фізичним об'єктом у просторі. Візьмемо якийсь замкнений простір з об'єктами, що рухаються всередині нього в одному напрямку. У який момент, у якій точці простору та часу можна сказати, що суб'єкт **вийшов** (**вибіг**, **вилетів** тощо) із замкнутого простору (рис. 3)?

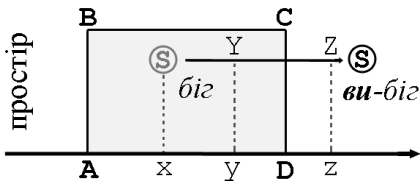

Рис. 3

Як показано на рисунку, в точках x та у суб'єкт хоча і рухався, але все ще перебував у відношенні «включення» всередині замкнутого простору ABCD, і тільки у точці z реалізоване відношення «виключення» — зовнішнє положення —

між суб'єктом S та цим простором внаслідок руху суб'єкта, що позначений дієсловом «бігти». Результативні відношення при цьому позначено префіксом **ви-**, тобто «біг, біг і **вибіг**». Таким чином, встановлено перший спосібний зміст префіксальних дієслів — *обмеження, встановлення руху суб'єкта із замкненого простору*, наприклад: **ви**стрибнути, **вий**ти, **ви**плисти тощо.

Ті самі відношення «виключення» між суб'єктом і його попереднім станом діяльності у часі породжують зміст *обмеження, завершення дії у часі*, наприклад, лікуватися, лікуватися і **ви**лікуватися, тобто закінчити лікування, коли дія, яка вичерпала себе, припиняється (рисунк 4).

Рис. 4

Далі зробимо спробу визначити лексичні засоби сучасної англійської мови, якими виражено встановлені тут дві семантичні моделі префікса **ви-**, і питому вагу кожного з цих засобів.

а) **Зміна положення**. Зміст першої семантичної моделі даного префікса (*завершення дії у зв'язку з реалізацією просторових відношень виключення*) виражається в англійській мові такими лексичними засобами:

1. **Verb + R** (69 %), де R = **out, up, away, off**. Наприклад: **ви**бивати — to knock **out**, **ви**вішувати — to post **up**, **ви**тирати — to wipe **away**.

2. **Pr + Verb** (23 %), де Pr = **un-, dis-, ex-, re-, with-**. Наприклад: **ви**вертати — to **un**screw, **ви**саджувати(ся) [із судна] — to **dis**embark, **ви**креслити — to **ex**tinguish, виводити [війська] — to **with**draw.

3. **Verb + Noun** (8 %). Наприклад: **ви**пустити [з в'язниці] — to give **freedom**, **ви**їхати [з дому] — to leave **home**.

б) **Зміна стану**. Зміст другої семантичної моделі (*завершення дії у зв'язку з реалізацією часових відношень виключення*) можна виразити при перекладі за допомогою таких засобів:

1. **Verb + R** (68 %), де R = **out, away, up, down, off, through**. Наприклад: **ви**рубати — to cut **out**, **ви**манити — to coax **away**, **ви**годувати — to bring **up**, **ви**горіти — to burn **down**, **ви**пити — to drink **off**.

2. **Pr + Verb** (13 %), де Pr = **sur-, dis-, en-, ex-, under-, re-**. Наприклад: **ви**жити — to **sur**vive, **ви**кинути [щось непотрібне] — to **dis**card, **ви**снажити — to **ex**haust, **ви**говорити [за прозу] — to **re**buke.

3. **Verb + Adjective** (8 %). Наприклад: **ви**дужати — to get **better**, **ви**зріти — to grow **ripe**, **ви**пустити [на волю] — to set **free**.

4. **Verb + Phrase** (11 %). Наприклад: **ви**мерзнути — to **be destroyed by frost**, **ви**словитися — to **speak one's mind**, **ви**сміяти — to **make fun of smth**.

Питома вага лексичних засобів, що відповідають першій смислової моделі, складає 52 %, а другій — 48 %.

Зі всього вище викладеного ми можемо зробити висновок, що серед англійських лексичних засобів, які відповідають українським префіксам **в-** (**у-**, **уві-**) і **ви-**, власне префікси складають незначну долю — в середньому 12.5 %, за участі *одинадцяти* префіксів (**in-**, **im-**, **en-**, **un-**, **ex-**, **ab-**, **inter-**, **dis-**, **re-**, **with-**, **sur-**) проти 100 % і *двох* основних або *чотирьох* з урахуванням варіації задля евфонії префіксів в українській мові (**в-**, **у-**, **уві-**; **ви-**). Із цього у свою чергу випливає, що префіксальні дієслова (з одинадцятьма різними префіксами) в англійській функціонують радше як цілісні лексичні одиниці, а не як похідні дієслова з продуктивними префіксами.

Основним засобом вираження значень досліджуваних українських дієслівних префіксів, а разом із дієсловом — смислів цих префіксальних дієслів, є окремі слова, які утворюють дієслівні словосполучення. Середня питома вага цих засобів складає 71 %, (змінюючись у межах 68–75 %). Це підтверджує наше припущення про те, що суттю інваріантного значення префіксів **в-** і **ви-** є позначення відношень — включення та виключення відповідно. Відношення включення передане найчастіше применником **in** (**into**), а виключення — применником **out**.

Література

1. Балла М. І. (2008). *Новий англо-український словник*. Київ: Чумацький Шлях.
2. Білоноженко В. М. (2005). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. К.: Просвіта.
3. Гальперин І. Р. (1982). Относительно употребления терминов «значение», «смысл», «содержание» в лингвистических работах. *Филологические науки*, 5, 160.
4. Гурський С. О. (1974). Значення і смисл слова. *Іноземна філологія*, 34, 10. Львів.
5. Дудок Р. І. (2009). *Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках*. Монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка. 120.
6. Мюллер В. К. (2011). *Великий українсько-англійський словник*. Нов. ред. К.: Арії.
7. *Cambridge Advanced Learner's Dictionary. Fourth edition* (2013). Cambridge University Press.
8. Goursky S. (1975). *The Idiomatic Heart of the English language*. Lviv. 179.
9. Leech G. N. (1990). *Semantics: The Study of Meaning*. 2-nd ed. Penguin Books.

References

1. Balla M. I. (2008). *Novyi anhlo-ukrainskyi slovnyk*. Kyiv: Chumatskyi Shliakh.
2. Bilonozhenko V. M. (2005). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy*. K.: Prosvita.
3. Gal'perin, I. R. (1982). Otnositel'no upotrebleniya terminov «znachenie», «smysl», «soderzhanie» v lingvistscheskih rabotah. *Filologicheskie nauki*, 5, 160.
4. Goursky S. O. (1974). Znachennya i smysl slova. *Inozemna filolohiya*, 34, 10. Lviv.
5. Dudok R. I. (2009). *Problema znachennya ta smyslu termina v humanitarnykh naukakh*. Monohrafiya. Lviv: Vydavnychyi tsentr LNU im. I. Franka. 120.
6. Myuller V. K. (2011). *Velykyi ukrayinsko-anhlyyskyi slovnyk*. Nov.red. K.:Ariy.
7. *Cambridge Advanced Learner's Dictionary. Fourth edition* (2013). Cambridge University Press.
8. Goursky S. (1975). *The Idiomatic Heart of the English language*. Lviv. 179.
9. Leech G. N. (1990). *Semantics: The Study of Meaning*. 2-nd ed. Penguin Books.